

W

wellerismus, druh přísloví, které připojí k obecnému výroku ironizující dovětek. *Stáří má přednost*, řekl Enšpígl a srazil stařenu ze schodů. W. je blízký tzv. byzantské formě přísloví, kde funkci přísloví přejímá obecně známý citát. Tvoří ho zpravidla ustálená přímá řeč (loci communes): *Jen keby sa nestalo nic hóršího! Jak řekl ten kolomazník,*

co mu vůz spadl do potoka, zboží se vysypalo a kůň si zlomil nohu. W. bývá principem hospodského vtipu, často hraničí s tzv. černým humorem: *Uvidíme, povídal slepej a šel na němej film.* Pojem w. je odvozen od výroků rázovité postavy Samuela Wellera z románu Ch. Dickense (1812–1870) *Kronika Pickwickova klubu* (1837): *Jen ven*

s tím, jako to řek ten táta, dyž mu kluk spolk šesták.

Lit.: Ch. Dickens: *Kronika Pickwickova klubu*. Přel. E. Tilschová – E. Tilsch. Praha 1952; H. Bausinger: *Formen der „Volkspoesie“*. Berlin 1968, s. 103; A. Wilson: *Svět Charlese Dickense*. Praha 1979; D. Klímová: *Vztah přísloví a prozaické tradice*. SN 29, 1981, s. 543–549. [dk + jt]

X

xenofobie [z řec.], odpor, nepřátelství, nedůvěra a strach ze všeho cizího a jinožského, strach a nenávisť vůči cizincům. Termín vznikl propojením řeckých slov *xénos* (cizí, příchozí, najatý) a *fóbos* (strach, úzkost). V sociální antropologii se termínu užívá zejm. při analýzách otázky migrací a interetnického soužití a konfliktu. X. je sociálně patologický jev, jehož kořeny lze hledat v sociální nejistotě, odcizení, společenské izolovanosti a v tendenci k maladaptaci (ne možnosti přizpůsobení). – Předpokládá se, že xenofobické reakce jsou častější u společenských vrstev s nižším sociálním statutem, vzděláním a kulturním rozhledem. Nemusí to však být pravidlem za všech okolností. Eskalace xenofobních reakcí závisí i na koncentraci nositelů cizí kultury v dané společnosti, na typu jejich kulturní odlišnosti a na její slavitelnosti s kulturou místního obyvatelstva; rovněž na rychlosti vzrůstu počtu a koncentrace těchto cizinců, na způsobu jejich chování v novém prostředí a na připravenosti místní společnosti vyrovnávat se s novou realitou. Česká etnologie se studiu x. systematicky nevěnovala, spíše se jí zprostředkovaně dotkla při publikování výsledků výzkumů problematiky Romů, zahraničních pracovníků a přesídlenců do Čech a na Moravu. V. t. adaptace, nacionalismus, šovinismus.

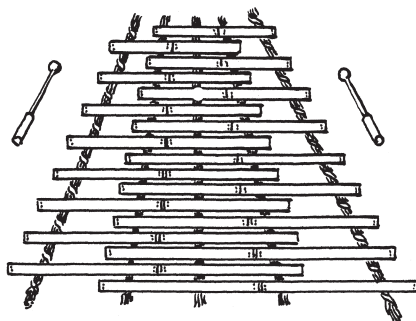
Lit.: W. Buchanan – H. Cantrill: *How nations see each other*. Urbana 1953; U. Bronfenbrennerová: *The mirror image in Soviet-American relation. A social psychologist's report*. Journal soc. Issues 17, 1961, s. 45–56; V. M. Bader: *Rasismus, Ethnizität, Bürgerschaft*. Münster 1995; I. T. Budil: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha 1995, s. 53–59; V. Černý: *Rasismus, jeho základy a vývoj*. Olomouc 1995; D. Čaněk: *Národ, národnost, menšiny a rasismus*. Praha 1996; O. Šmídová: *Zdi a mosty*. Praha 2001. [zu]

xylofon [z řec.], slaměné housle, slaměné housličky, slamozvuk, dřevozvuk, dřevěná harmonika, dřevohra, negerský klavír – idiofon sestávající z různého počtu různě laděných obdélníkových dřevěných destiček

(tzv. kamenů), rozezvucovaných dvěma paličkami lžičkového tvaru ze dřeva ovocných stromů nebo z ebenu. Destičky jsou vyráběny z javorového, borového, smrkového, ořechového, palisandrového, jedlového nebo růžového dřeva. Různě dlouhé a různě silné destičky (podle výšky tónu) jsou navlečeny na bavlněné šňůry nebo střevové struny a volně položeny na slaměné provazce (v poslední době také na dřevěné pražce, na nichž jsou gumové podložky ve tvaru trojbokého hranolu), které se podkládají pod jejich okraje, kde chvění tvoří uzly, tedy v 1/3 a 1/4 celkové délky kamenů. Destičky jsou poskládány v jedné až čtyřech řadách (podle složitosti nástroje) do tvaru lichoběžníku. Celá sestava je většinou uložena v dřevěné krabici, jejíž spodní část tvoří po odklopení víka jakýsi velmi nedokonalý rezonátor nástroje. Nejmodernější xylofony mají pod každým z kamenů kolmo umístěn přesně laděný rezonátor ve tvaru dutého válce, který podstatně zesiluje krátký, jasný zvuk nástroje, připomínající dopad vodních kapek na hladinu. Tónový rozsah těchto nástrojů je od c^1 do c^4 . Primitivní formy x. jsou také na počátku 21. stol. velmi rozšířeny v Zadní Indii, na území Melanésie, Polynésie a v Africe, i když se s ním v různých formách lze setkat na všech kontinentech vzhledem k jeho principu nástrojového prototypu. Také časové ohraničení jeho výskytu není možné přesně určit. V Evropě byl pravděpodobně znám

již na konci 15. stol. Poprvé se o něm zmiňuje varhanář českého původu Arnold Schlick v díle *Spiegel der Orgelmacher* (1511), kde pro něj užívá východohornoněmeckého názvu *hülze glechter*. 1528 o něm uvádí J. Agricola (1494–1566), že má 25 tónů, 1589 je uváděn v inventáři württemberské dvorské kapely, 1636 je M. Mersennem ještě považován za turecký hudební nástroj. O x. lze však říci, že až do konce 18. stol. byl především lidovým nástrojem v rukou potulných muzikantů mezi Baltickým mořem, Karpaty a Uralem a že se ve střední a záp. Evropě objevoval jen sporadicky. Teprve 1830 rusko-židovský potulný virtuos na xylofonu J. M. Gusikov nástroj zdokonalil (zejm. systém podložení kamenů) a uvedl jej napřed do instrumentálních ansámbľů při zahradních slavnostech; nakonec se x. v polovině 19. stol. jako občas využívaný nástroj dostal i do symfonických orchestrů. Těší se velké oblibě varietních artistů. Vzhledem k nízké frekvenci užívání nebyla výroba xylofonů nijak rozsáhlá. Vždy se jednalo o výrobu kusovou, manufakturní dílny se jí nikdy neujaly. Přesto byly tyto nástroje nabízeny v cenících českých hudebních závodů v různých provedeních (javor, ořech, palisandr) a v různých rozsazích (18–36 kamenů), např. 1908 v cenách od 14 do 55 K. Nejjednodušší nástroje měly dokonce na jednotlivých kamenech vytlačeny a bronzovou barvou vylity údaje o tónové výšce. V českých a moravských muzeích se nachází řada jednoduchých xylofonů, které se sem dostaly pravděpodobně s kočovnými cikánskými kapelami, jež se v průběhu 19. stol. přesouvaly z vých. Evropy na území č. zemí a xylofonu užívaly ve funkci cimbálu. Hudebnímu citění českého obyvatelstva byl však zvuk x. cizí a nástroj se zde nikdy ve větší míře v lidovém prostředí neprosadil, přestože ještě v 50. letech 20. stol. několik cikánských kapel mělo x. ve svém instrumentáři.

Lit.: C. Sachs: *Handbuch der Musikinstrumentenkunde*. Leipzig 1930, s. 17–20, 2. vyd.; L. Kunz: *Die Volksmusikinstrumente der Tschechoslowakei*. Leipzig 1974, s. 15–17. [pk]

Xylofon